

ких сообществ, Международный валютный фонд, Организация Объединённых Наций, Организация экономического сотрудничества и развития. Брюссель, Люксембург, О.К., Нью-Йорк, Париж, Вашингтон, 1998.

6 Счета сектора домашних хозяйств: опыт использования понятий и составления счетов//ООН, Департамент по экономическим и социальным вопросам, Статистический отдел, – Нью-Йорк, 2001, ST/ESA/ STAT /SER.F /75/Vol.1.

7 Рыбьянцева М. С. Учетные системы различного уровня как основа обеспечения экономической безопасности – Режим доступа <http://ej.kubagro.ru/2005/07/pdf/05.pdf>.

8 Мирюедов А.А., Мирюедов Д.А. Оценка экономического потенциала домашних хозяйств как элемента национального богатства //Вопросы статистики. –2001.– № 10.– С.35-38.

9 Зухба Е.Н. Демократизация образования как фактор глобализации // Вісник Донецького університету економіки та права: Зб. наук. пр. – Донецьк: ДонУЕП, 2005. – №2. –

С.198-207.

10 Зухба О.М. Освіта та розвиток людського капіталу як складова інноваційності в епоху економіки знань // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Зб. наук. праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2011. – №7-1'2011. – 216с. – С.44-52.

11 Применение системы национальных счетов в странах с переходной экономикой. Методологические исследования. Руководство по национальному счетоводству. – ООН, Нью-Йорк, 1997. 195с. – Режим доступа: http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_66R.pdf.

12 Международная стандартная отраслевая классификация всех видов экономической деятельности. Статистические документы. Серия М, №4. Изд-е ООН, 1990.

Статья поступила в редакцию 12.11.2012

О.Ю. ПОПОВА,

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРАВ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто проблеми встановлення прав власності на природні ресурси в забезпеченні сталого розвитку. Запропоновано поділ прав власності на природні ресурси на чотири групи: відсутність прав власності, пасивні, активні та інтегровані права власності. Показано умови забезпечення сталого розвитку залежно від вибраної інституціональної моделі прав власності.

Ключові слова: *сталый розвиток, права власності, природні ресурси, інституціональна модель.*

Глобальні екологічні виклики вимушують суспільство здійснювати пошук та впроваджувати принципово нові підходи до управління господарськими процесами. Задекларовані в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. принципи сталого розвитку, використання яких забезпечувало б гармонійний перехід до збалансованого природокористування та максимізації задоволення потреб сучасності і майбутніх поколінь, призвели до позитивних зрушень. Одними із найбільш успішних принципів, реалізованих на

даний момент, слід вважати участь і доступ до екологічної інформації та правосуддя як обов'язкових компонент життєспроможного суспільства. Водночас фахівці визначають, що поруч із успішністю реалізації політики сталого розвитку виникають ряд проблем, пов'язаних із повільними темпами прогресу, відсутністю прогресивних зрушень. На конференції Ріо+20 оприлюднені дані, які засвідчують неспроможність використовувати на практиці принципи сталого розвитку, низький ступінь координації, послідовності й узгодженості дій як окремих індивідуумів, так і суспільства в цілому [1].

Поняття сталого розвитку отримало суспільне визнання більш ніж 20 років тому внаслідок поширення та нарощування протиріч між зростанням суспільних потреб та збільшенням використання природних ресурсів, значна кількість яких є обмеженою та невідновною. Однак політика сталості, яка підтримується більшістю держав, не дозволяє зни-

© О.Ю. Попова, 2012

зити темпи виснаження природно-ресурсного потенціалу та нарощування деструктивних змін у довкіллі. Фахівці у сфері сталості наголошують на тому, що має місце суттєвий ризик при забезпеченні соціально-економічної, екологічної сталості на рівні локальних виробництв, окремих товарів або послуг. У підсумку це призведе до нежиттєздатному управлінню природними ресурсами у системному вимірі [2]. Порушення системності обумовлене прагненням суспільства до зменшення негативних екстерналій, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища при споживанні конкретного природного ресурсу. Проте практично не враховано взаємозалежність між природними ресурсами, що викликає глобальні порушення в екосистемі і призводить до зростання суспільних витрат на реалізацію процесів виробництва і споживання.

Вирішенню проблем гармонізації еколого-економічних відносин в господарських системах присвячено праці вітчизняних науковців, в яких детально розкриваються питання створення дієвих механізмів забезпечення збалансованого розвитку господарських систем [3]. На окрему увагу заслуговують роботи І. Малога, в яких досліджено особливості реалізації прав власності та їх впливу на ефективність функціонування економіки [4]. Вченими-економістами доведено, що екологічний імператив має стати не лише органічною складовою економічної теорії, але й її безперечним пріоритетом, при цьому «вільність» ринку може бути усунуто при удосконаленні відносин власності, на що наголошується у роботах Ю. Туниці [5]. Водночас на додаткові дослідження вимагають питання визначення інституціональних форм та видів прав власності на природні ресурси, можливість і ефективність їх використання в системі забезпечення сталого розвитку.

Тому метою даної роботи є інституціональне моделювання прав власності на природні ресурси та оцінювання їх ефективності в забезпеченні сталого розвитку.

Головна проблема реалізації ефективних стратегій забезпечення сталого розвитку на сучасному етапі господарювання обумовлена, передусім, відсутністю об'єктивної оцінки вартості залучених до процесів виробництва та споживання природних ресурсів. Причинами слід вважати вільність впливу на довкілля, що не має, як правило, прямих витрат, і відсутність чітких прав власності на більшість природних компонентів. У сучасному економіч-

ному просторі у відповідності із дією об'єктивних економічних законів неоцінені фактори виробництва можуть і будуть використовуватися необмежено. Згідно з концепцією Р. Коуза, яка демонструє взаємозв'язок між економічними суб'єктами, що впливають на інших, при чіткому визначенні прав власності такі суб'єкти можуть прийти до згоди щодо відшкодування збитків або іншого перерозподілу ресурсів. Це дозволить усунути питання про суспільність витрат забруднення навколишнього природного середовища. Тому в умовах ринкового середовища однозначне встановлення прав власності призведе до підвищення ефективності розподілу ресурсів у суспільстві та, як наслідок, забезпечить активізацію та прискорення процесів розвитку. Дослідження доводять, що інститути прав власності становлять центральне ядро функціонування будь-яких економік [6]. Економіки, яким притаманні послідовні та універсальні рішення у сфері встановлення прав власності та які мають всебічний досвід у вирішенні проблем власності на природні ресурси, мають більш високі темпи зростання та більш високий рівень життя суспільства порівняно з такими економіками, в яких ці права є обмеженими або нечітко встановленими [7].

Проблема встановлення прав власності характерна не лише для обмежених природних ресурсів як факторів економічного розвитку господарських процесів. Доведено, що існує тісний взаємозв'язок між надлишковою забезпеченістю природними (сировинними) ресурсами, негативними наслідками для соціально-економічного зростання і розвитком демократичних інституцій держави [8]. Негативний вплив надлишку ресурсу на стан економіки пояснюється слабким захистом державою прав власності. Враховуючи, що більшість розвинутих країн не здатні забезпечити свій поступальний соціально-економічний розвиток за рахунок тільки власних ресурсів, то питання власності на ресурс (доступу до нього, розпорядження ним) є тим каталізатором, який спричиняє більшість екологічних конфліктів і протистоянь, які, у свою чергу, становлять суттєву загрозу ресурсній безпеці держав. Прагнення до отримання виключного права користування природними ресурсами та досягнення максимального прибутку в умовах обмеження доступу до ресурсів інших осіб та неспроможність держави через свої інститути забезпечити економічним суб'єктам гарантії права власності на ресурс спонукає останніх

«тікати» у тіньову економіку для отримання високої ресурсної ренти, частина якої потім витрачається на оплату послуг кримінальних (нелегальних) угруповань із захисту прав власності [9, с. 70]. Права власності на цінні ресурси дозволяють отримувати більш високу ренту, яка спрямовується на створення інститутів, що мають корисність для власників ресурсів за рахунок формування нерівноправних умов для споживання природних ресурсів іншими суб'єктами господарювання, на забезпечення підвищення цінності природних ресурсів за рахунок посилення їх обмеженості для інших учасників господарської діяльності. За теорією Д. Норта розірвати таке коло можна лише за умов прориву у знаннях та технологіях, що потребує відповідного інституціонального забезпечення.

Права власності на природні ресурси традиційно розглядаються з позиції встановлення обмежень доступу одних індивідуумів іншими. Особливістю природних ресурсів є те, що об'єкти прав власності мають певні фізичні, економічні або інші уречевлені характеристики, які можна виміряти прямим або непрямим способом. Д. Бромлі розглядає права власності не з позиції матеріально-уречевленої форми об'єкта прав власності, а рекомендує розглядати такі права з позицій «...права на потік вигід, які є такими ж безпечними, як обов'язок інших поважати умови захисту даного потоку» [10, с. 22; 11, с. 29–58.]. Класифікація прав власності заснована на різних критеріях, які включають назву права власності, суб'єктів власності, процеси управління ресурсами та процедури прийняття рішень у межах прав власності. Д. Бромлі та Є. Остромом сформовано такі класифікаційні ознаки прав власності на природні ресурси, як відсутність власності, суспільна власність, державна власність, приватна власність та доведено, що на відміну від існуючих поглядів, приватна власність не виправдовує себе з позиції засобу забезпечення сталого розвитку, а суспільність прав власності з огляду на доступність природних ресурсів, які гарантовані кожному з членів суспільства, унеможливує раціональне природокористування. О. Штайгер, у свою чергу, критикує існуючі уявлення про права власності, доводячи, що вони трансформуються на сучасному етапі у примітивні правила власності стосовно матеріального використання та контролю ресурсів і вироблених з них продуктів [12].

З юридичної точки зору права власності

на природні ресурси підкорюються діючому законодавству, що може призводити до ситуації, в якій власник природного ресурсу має право не лише використовувати цей ресурс, а повністю його знищувати, адже правові норми не забороняють здійснювати цей процес. Така абсолютизація права власності на природний ресурс обумовлює виснажливий тип природокористування, ставлячи під загрозу кількість доступних одиниць ресурсу, зменшує їх запаси та призводить до падіння репродуктивності природно-ресурсного потенціалу. Логікою формування сучасного типу прав власності є контроль за використанням природних ресурсів та обмеження емісії забруднюючих речовин, які перетворюють екосистеми у напрямку зменшення їх продуктивності. Очевидно, акценти повинні бути зсунуті у напрямку формування нової логіки, в якій досягається урівноваженість використання природно-ресурсного потенціалу і темпів його природного або штучного відтворення без втрати економічної цінності, фізичних та інших характеристик.

У межах вибору форми прав власності на природні ресурси в господарській діяльності з метою попередження або зменшення негативного впливу забруднення навколишнього середовища на економічні процеси можливе формування різноманітних механізмів компенсації економічних збитків суб'єктів господарювання внаслідок забруднення довкілля. Порядок вибору можна проілюструвати на прикладі таких механізмів – рівнозначущий розподіл збитків між членами суспільства та розподіл у відповідності із зусиллями, що виявляють члени суспільства задля відновлення природної рівноваги і забезпечення сталого розвитку.

Перший механізм передбачає поділення загальної суми збитків на кількість суб'єктів господарювання і віднесення її частини на витрати виробників та частини витрат – на споживачів, адже саме суспільство через прагнення до задоволення власних потреб є «замовником» забруднення. У відповідності із принципом «забруднювач сплачує», кожний із споживачів повинен сплатити суспільні витрати нарівно. У той же час ігнорується внесок кожного представника суспільства у захист довкілля, адже розмір компенсації не залежить від зусиль, що спрямовуються на збереження та відновлення природних компонентів. Ці зусилля вимірюються у грошовій формі і включають індивідуальні витрати, пов'язані із забезпеченням особистого комфорту, безпеки, здоров'я тощо. При прийнятті рішення щодо

вибору форми сплати витрат індивідуальні витрати співвідносяться із суспільними. Якщо особисті витрати перебільшують суспільні, індивідуум прагне за рахунок інших представників суспільства реалізувати власні інтереси щодо безпечного стану довкілля, сплачуючи при цьому суспільні витрати. В іншому випадку індивідуум сплачує індивідуальні витрати, ігноруючи при цьому інтереси суспільства в цілому. За цих обставин виникає стимул до ухиляння від дій, адже кінцевий результат у вигляді бажаної якості навколишнього природного середовища вже практично не залежить від вибору інституціонального механізму розподілу збитків.

Іншим механізмом розподілу є перенесення економічних збитків від забруднення довкілля на індивідуумів залежно від кількості зусиль, що виявляються ними при вирішенні питань відновлення природно-ресурсного потенціалу та усунення наслідків техногенного впливу на стан довкілля. Якщо суб'єкт господарювання виявляє більш високий рівень зусиль порівняно з іншими суб'єктами, то компенсаційні платежі будуть знижуватися для найактивнішого, а для останніх – зростати, або темпи зниження розміру для першого будуть більш швидкими, ніж для інших, адже даний інститут фіксує обернену залежність рівня витрат від зусиль. Практична реалізація такого механізму передбачена діючим Податковим Кодексом України (ПКУ). Так, на п'ять років звільняється від оподаткування 80% прибутку підприємств, отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва енергоефективного обладнання і матеріали, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; устаткування для виробництва альтернативних видів палива (ст. 158.1 ПКУ). Звільняється від оподаткування 50% прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що включені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів (ст. 158.2 ПКУ). Водночас податкова «привабливість» реалізації сталого розвитку на цей час не дозволяє ефективно усунути протистояння між суб'єктами господарювання у сфері розподілу прав власності на природні ресурси, що викликає соціальні конфлікти, зміну цінності природних активів і, як

наслідок, знижує ефективність економічних відносин у суспільстві.

Дослідження напрямів усунення протиріч в системі прав власності на природні ресурси для забезпечення сталого розвитку може бути здійснено з позиції інституціональної теорії, що дозволяє визначити інструменти регулювання доступу суб'єктів господарювання до рідкісних ресурсів, якими на сьогодні в умовах виснаження природно-ресурсного потенціалу є природні ресурси. Як відмічають вчені економісти, «... реалізація прав власності вступає до протиріччя з формальними і неформальними обмеженнями, що породжує нестандартність поведінки людини на всіх ієрархічних рівнях управління суспільством» [4, с. 28]. Як результат, темпи економічного розвитку уповільнюються, унеможливується досягнення стабільності та сталості економіки. Типологію інституціональних моделей прав власності на природні ресурси залежно від можливості забезпечення сталого розвитку доцільно представити в такий спосіб.

Інституціональна модель 1: *Відсутність прав власності на природні ресурси*. Як правило, така модель матиме місце, якщо права власності на природний ресурс розглядаються як речове право, що нерозривне пов'язане з носієм. Але відсутність речової форми певного кола природних ресурсів (водні ресурси, повітря, сонячна енергія) призводить до ситуації, в якій право власності, «відірвавшись» від речі, стає фікцією [13, с. 227]. Регулювання процесів природокористування унеможливується, що викликає надмірне їх споживання без врахування темпів відтворення. Підґрунтям нераціональності природокористування слід вважати відсутність витрат на збереження природно-ресурсного потенціалу і можливість отримання потоку вигід без здійснення відповідних інвестицій. Результатом є підвищення рівня забруднення довкілля, прискорення темпів виснаження природно-ресурсного потенціалу. У короткостроковому періоді така модель матиме позитивний економічний ефект, адже внаслідок нечіткості прав власності визначення «справедливої» вартості природних ресурсів, дія механізму обґрунтування і сплати екологічних платежів матимуть формальний характер, що обумовлює мінімальний рівень витрат суб'єктів господарювання у межах діючого законодавства. Слід констатувати поширеність такого типу моделі у вітчизняній економіці, в якій мотивація суб'єктів господарювання орієнтована, переважно, на ухиляння від

дій щодо збереження і відновлення природного капіталу, адже платежі за забруднення, витрати на видобуток природних ресурсів мають значно менші значення, ніж обсяги екологічних інвестицій з невизначеним терміном окупності та розміром очікуваних економічних вигід. Проте у довгостроковій перспективі суб'єкти господарювання зіштовхнуться з проблемою зниження економічної ефективності, що пов'язане із зростанням майбутніх витрат на залучення природного капіталу бажаної якості, подоланням конкуренції за доступ до обмежених природних ресурсів.

Інституціональна модель 2: *Пасивні права власності на природні ресурси*. У межах даної моделі власник природного ресурсу повинен розглядатися як індивід, якому належить право отримання вигід від експлуатації даного ресурсу. Згідно з теорією ефективності, отримання вигід пов'язане із реалізацією відповідних витрат, доцільність яких вимірюється розміром очікуваних вигід. Реалізація права власності матиме максимальну ефективність при мінімальних витратах власників на споживання природних ресурсів.

Криза даної моделі настає у той момент, коли проблеми забруднення довкілля, виснаження природно-ресурсного потенціалу викликають негативні екстернальні ефекти, які безпосередньо впливають на економічні характеристики господарської діяльності. Політика опортунізму спонукає власників до ухиляння від здійснення витрат на забезпечення раціонального природокористування і відновлення якості природних ресурсів, адже дані витрати може бути здійснені іншими власниками. Сучасні умови господарювання свідчать про настання такої кризи, адже забруднення природних об'єктів стає очевидним, а наслідки недосконалості прав власності можуть спостерігатися не лише у фінансово-економічних характеристиках діяльності підприємства (інформація про що є обмеженою для широкого кола користувачів), а й суспільством в цілому (інформація поширюється незалежно від запиту та необхідності володіння нею). Прикладом чого є щорічний мор риби в Азовському морі внаслідок техногенних катастроф, розливання забруднюючих речовин танкерами, спостереження та відчуття забруднення атмосфери промисловими підприємствами, що унеможливує використання даного ресурсу у сфері рекреації або туризму тощо. В цій ситуації пасивні права власності на природні ресурси не викликають стійкої мотивації

власників до дій, пов'язаних із реалізацією витрат на відновлення даного ресурсу та подальшого отримання потоку вигід, пов'язаних із використанням пошкодженого ресурсу, що пов'язане у деяких випадках з надією власників на самовідновлення природної системи, дотримання позиції «чорного водія» або виключення даного ресурсу з подальшого споживання. Як результат – забезпечення сталості розвитку унеможливується.

Інституціональна модель 3: *Активні права власності на природні ресурси*. Дана модель передбачає активну позицію власників в управлінні природними ресурсами для збереження та забезпечення зростання потоку вигід, пов'язаних із використанням даних ресурсів. Активне право власності на природний ресурс дозволяє його власнику отримати доступ до цього ресурсу, отримати ренту від його використання, виключити інших індивідумів від використання даного ресурсу, обмінювати та видозмінювати (у певних випадках знищувати) у межах діючого законодавства.

Активними правами власності на природні ресурси володіє держава (основою чого є Конституція України, в якій закріплені права власності на природні ресурси), адже використовуючи законодавчі норми здійснює обмежувальний вплив на будь-яку діяльність. Такі обмеження можуть або зменшувати діапазон прав власності (встановлення лімітів на обсяги природокористування окремими суб'єктами господарювання та викидів, скидів і розміщення відходів) або повністю виключити певні права на природні ресурси (заборона на використання таких природних ресурсів, що знаходяться на межі знищення, зокрема певні види біологічних ресурсів). Необхідність використання моделі даного типу обмовлена ситуацією, в якій права власності розділені між декількома суб'єктами господарювання. Активність прав власності держави на природні ресурси полягає у таких аспектах. Передусім, суб'єкт права власності (зокрема держава) наполегливо та безпосередньо впливає на поведінку користувачів ресурсів. Крім того формальні інститути сприяють виникненню або зникненню неформальних інститутів через створення відповідних умов. Останнім найбільш значним аспектом слід вважати те, що формальні інститути представляють найбільш чітке відображення суспільних цінностей управління природними ресурсами, що дозволяє виміряти їх вплив на можливість забезпечення сталого розвитку і розробити відповідні

інструменти екологічної політики держави.

Крім державних прав власності активність притаманна приватним та суспільним правам власності. Д. Бромлі довів, що не має підстав вважати приватну власність більш ефективною порівняно з іншими типами власності у ситуації, коли фіксується нерациональне використання ресурсів та зловживання своїми правами [14]. Але при цьому однозначно суспільна власність (або «невласність») є підґрунтями нерационального природокористування. Доцільність призначення суспільних прав власності повинна бути розглянута з позицій цінностей економічного, культурного, географічного аспектів з урахуванням фізичних характеристик ресурсу.

Основою активних прав власності є формальні та неформальні інститути. Відзначаючи важливість неформальних інститутів, зокрема, екологічна культура, традиції ресурсозбереження, ділова етика, моральні принципи, свідомість, слід зазначити, що вони вимагають мінімального державного втручання і набувають статусу добровільної підтримки усіма суб'єктами господарювання. На окрему увагу потребують формальні інститути, яким притаманна законна монополія «насильства» у виборі та реалізації політики природокористування суб'єктами господарювання. Механізмом досягнення сталості розвитку у межах даної моделі можуть бути контракти, які створюють для власників витрати, що використовуються для порівняння з витратами та втраченими вигодами, пов'язаними із порушенням контрактів. Ефективність використання активних прав власності в забезпеченні сталого розвитку на сьогодні є низькою, адже порівняння таких витрат в сучасних умовах господарювання свідчить про привабливість політики сплати штрафів за порушення екологічного законодавства, які за розміром значно менші за розмір екологічних інвестицій.

Інституціональна модель 4: *Інтегровані права власності на природні ресурси*. Попередні моделі прав власності на природні ресурси можуть бути застосовані в забезпеченні сталого розвитку, переважно, за умови розгляду гомогенного використання ресурсу (наприклад, використання паливно-енергетичних ресурсів лише для виробництва енергії) одним споживачем (або однорідною групою споживачів). Внаслідок відносного спрощення такі моделі є достатньо розповсюдженими, адже підлягають однозначному трактуванню причино-наслідкових зв'язків між правами власності та мож-

ливостями забезпечення сталого розвитку. Але очевидно, що використана кількість змінних у попередніх моделях не дозволяє повною мірою охарактеризувати прояви системності в навколишньому середовищі при вилученні та споживанні природних ресурсів суспільством. На це наголошено у роботах В. Едвардса і Н. Стайнца, в яких доведено необхідність розгляду гетерогенного використання природних ресурсів різнорідними споживачами або їх групами [15]. Тому основна гіпотеза моделювання прав власності на природні ресурси може бути побудована на припущенні, що власник отримуватиме потік вигід від використання всього ресурсу, а не лише тієї частки, яка використана для виробництва окремого продукту або задоволення конкретної потреби, а всі користувачі природного ресурсу сумісно гарантують, що обсяги його споживання не перевищують репродуктивної властивості природи. Такі права власності доцільно назвати інтегрованими.

Інтегровані права власності, на відміну від інших розглянутих в роботі прав, мають такі особливості. Передусім, в юридичному контексті право власності повинно розглядатися з позиції гарантії на потік вигід, що забезпечує використання даного природного ресурсу. Але власник при цьому може додатково отримати право власності на потік вигід, що генерується при використанні суміжних природних ресурсів, які іноді не мають матеріально-уречевленої форми. Зокрема така ситуація виникає при здійсненні господарської діяльності, в якій власник отримує неявне право власності на окремі компоненти навколишнього природного середовища при здійсненні викидів, скидів та розміщення відходів у навколишньому природному середовищі. Опортунізм поведінки власника природного ресурсу проявляється у тому, що виключається необхідність реалізації витрат на накопичення і переробку відходів внаслідок властивості природи до асиміляції і знешкодження забруднюючих речовин. Крім того інтегроване право власності доцільно враховувати таким, якщо існують стійкі інститути (як формальні, так і неформальні), які захищають власника від інших «претендентів», які цікавляться потоком вигід, що забезпечує дане право власності.

Ефективність інституціональної моделі інтегрованих прав власності на природні ресурси в забезпеченні сталого розвитку може бути виміряна фактором чотирьох, що запропонована С. Вайзекером і А. та Г. Ловінсами,

сутність якої полягає у подвоєнні добробуту та поділення на половину використаних ресурсів [16]. М. Портером і К. ван дер Лінде було описано 50 конкретних практичних прикладів з господарської діяльності підприємств, в якій при більш високому рівні ефективності використання ресурсів відбулося значне покращення економічного становища [17]. Інтегровані права власності виключають можливості надмірної експлуатації природних ресурсів, що призводить до порушення екосистем або їх знищення. Чим більшим буде рівень інтегрованості прав власності, тим меншими будуть трансакційні витрати, обумовлені дискретністю поведінки індивідуумів, при якій знижується час на прийняття рішення щодо раціональності природокористування.

Розглянуті в роботі підходи до інституціонального моделювання прав власності на природні ресурси в забезпеченні сталого розвитку слід вважати початковим етапом досліджень в цій галузі, що вимагає подальшого уточнення і економіко-математичної конкретизації змінних, які утворюють дані моделі з метою їх подальшого використання на макротамакроскопічних рівнях в організації діяльності суб'єктів господарювання, розробки ефективної політики гармонізації еколого-економічних аспектів процесів виробництва і споживання.

Література

1. Le Blanc D. Special issue on institutions for sustainable development / D. Le Blanc [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1477-8947.2012.01444.x/full>.
2. Knoepfel P. Institutional regimes for natural resources: an innovative theoretical framework for sustainability / P. Knoepfel, S. Nahrath, F. Varone // *Environmental Policy Analysis*. – Berlin: Springer, 2007. – P. 455–506.
3. Сабадаш В.В. Антиекологічні тенденції соціально-економічного розвитку: конфліктний потенціал екологічного фактора / В.В. Сабадаш // *Механізм регулювання економіки*. – 2009. – Т. 1, № 3. – С. 11–22.
4. Малый И.И. Реализация прав собственности и эффективности постсоветской экономики / И.И. Малый // *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць*. – Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 25–32.
5. Туниця Ю.Ю. Екологізація економіки: теоретико-методологічний аспект / Ю.Ю. Туниця, Е.П. Семенюк, Т.Ю. Туниця // *Економічна теорія*. – 2011. – № 2. – С. 5–15.
6. Williamson O. *The Economic Institutions of Capitalism* / O. Williamson. – New York: Free Press, 1985. – 450 pp.
7. Sowell T. *Migration and Cultures: A World View* / T. Sowell. – New York: Basic Books, 1996. – 352 pp.
8. Ross M. *The Political Economy of the Resource Curse* / M. Ross // *World Politics*. – 1999. – Vol. 51. – P. 297–322.
9. Сабадаш В.В. Інституційні аспекти врегулювання екологічних конфліктів (регіональний і міжнародний рівні) / В.В. Сабадаш // *Механізм регулювання економіки*. – 2008. – № 1. – С. 68–77.
10. Bromley D. *Making the Commons Work: Theory, Practice, and Policy* / D. Bromley, D. Feeny, M. McKean, P. Peters, J. Gilles, Oakerson, R. Ford, C. Runge, J. Thomson. – San Francisco: ICS Press, 1992. – 339 pp.
11. Ostrom E. *Property rights regimes and common goods: a complex link* / E. Ostrom // *Common Goods: Reinventing European and International Governance*. – Lanham: Rowman and Littlefield, 2002. – P. 29–58.
12. Steiger O. *Property economics versus new institutional economics: alternative foundations of how to trigger economic development* / O. Steiger // *Journal of Economic Issues*. – 2006. – № 40. – P. 183–208.
13. Яворська О. Майнові права як об'єкти цивільного обороту / О. Яворська // *Вісник Львівського університету*. – 2011. – С. 225–231. (Серія: юрид., вип. 53).
14. Bromley D. *Environment and Economy. Property Rights and Public Policy* / D. Bromley. – Oxford: Blackwell, 1991. – 247 pp.
15. Steins N.A. *Collective action in common-pool resource management: the contribution of a social constructivist perspective to existing theory* / N.A. Steins, V.M. Edwards // *Society and Natural Resources* 1999. – № 12. – P. 539–557.
16. von Weizsäcker E. *Factor Four: Doubling Wealth, Halving Resource Use* / E. von Weizsäcker, A. Lovins, H. Lovins // London: Earthscan Publications, 1997. – 320 pp.
17. Porter M. *Toward a New Conception of the Environment: Competitiveness Relationship* / M. Porter, C. van der Linde // *Journal of Economic Perspectives*. – № 9 (4). – 1995. – P. 97–118.

Статья поступила в редакцию 30.09.2012